

KORUNACAK KENTSEL ALANLARIN PLANLANMASINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Öğr. Gör. Dr. Ceyhan YÜCEL
Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
e-posta: yucelc@erciyes.edu.tr

Özet

Dünyada 20. yüzyıl sonlarında yaşanan gelişmeler, kent planlama ve koruma konusunda da yeni yöntem ve yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Geniş kapsamlı planlama anlayışı içerisinde teknik düzeyi ön planda olan planlama faaliyetleri, 20. yüzyılın sonlarında esnek planlama yöntemleri arayışı ile daha stratejik ve politik bir nitelik kazanmıştır. Küreselleşme olgusu ile birlikte yerleşme eğilimlerinin artışına paralel olarak sürdürülebilirlik kavramı planlama ve koruma gündemine girmiştir. Bu gelişmelerin koruma düşüncesine yansımaları sonucunda; genelde saklamayı hedefleyen koruma yaklaşımlarının yerini korunacak alanların, planlama bütünlüğü içerisinde kent yaşamına etkin bir şekilde katılımını hedefleyen ve kent mekanındaki tüm aktörlerin koruma sürecinde yer almasını sağlayan çözümlere yönelik arayışlara bırakmıştır. Kentsel planlama ve koruma alanındaki yeni yöntemlerin değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada; kent planlama ve kentsel korumaya yönelik güncel düşünce ve yaklaşımlar, “kent planlama ile kentsel koruma sistemi ilişkisi ve bu sistemler içerisinde yetki-sorumluluk dağılımı”, “imar planlama ve koruma ilişkisi”, “kentsel korumanın ekonomik yönü” ve “planlamaya ve korumaya katılım” kavramları açısından incelenerek yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent planlama, kentsel koruma, koruma planlaması ve güncel yaklaşımlar

Abstract

Recent developments towards the end of the 20th century have led to the conceptualization new approaches in urban planning and conservation. The earlier understandings of comprehensive planning approaches primarily focusing on technical aspects, have gained more strategic and political properties in pursuit of more flexible planning methods. The concept of sustainability has started to be considered in planning and conservation disciplines, parallel to the rising trend of locality in globalization process. As a consequence of the reflection of these new ideas to the concept of conservation, more traditional approaches have been replaced with those seeking the active participation of all the actors in the urban life, involving them throughout the process of conservation. This study, which aimed at evaluating the new approaches to the urban planning and conservation, looks at and interprets the current concepts and approaches thorough the terms of “the relationship between the systems of urban planning and urban conservation and the sharing of authority and responsibility within these systems”, “the relationship between development planning and conservation”, “the economic aspect of urban conservation” and “participation in planning and conservation”.

Keywords: Urban planning, urban conservation, conservation planning and new approaches

1- Giriş

Korunması gerekli kentsel alanların planlanmasındaki yeni yaklaşımların belirlenebilmesi için öncelikle, kent planlama alanında yaşanan gelişmeler ele alınmaktadır. Bu ele alışıta; ilk etapta, kent planlama sistemi içerisinde hazırlanan planlar sıradüzenindeki gelişmeler ve planlamada yenilenen rol dağılımına bağlı olarak yetki ve sorumlulukların paylaşımı irdelenmektedir.

İkinci aşamada, kent planlama anlayışındaki gelişmeler paralelinde, koruma anlayışının geçirdiği aşamalar ve korumada ortaya çıkan yeni beklentilere bağlı olarak güncel koruma amaç ve hedefleri konusu önem kazanmaktadır. Bu yönlenme ile kentsel alanların korunmasına yönelik güncel yaklaşımların belirlenebilmesi için kuramsal değerlendirmelere yönelik bir inceleme yapılmaktadır. Bu incelemede izlenen yöntem, koruma planlamasını oluşturan araçların belirlenmesi ve incelemenin her bir araç üzerinden ayrı ayrı yapılmasına dayanmaktadır. Değerlendirme araçları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Kent planlama ve kentsel koruma sistemleri, bu sistemler içerisinde yetki ve sorumlulukların dağılımı,
- Korunacak kentsel alanlarda imar ve koruma uygulamaları,
- Kentsel korumanın ekonomik yönü,
- Koruma ve planlamaya katılım.

Son aşamada, bu araçların değerlendirilmesi sonucunda, ulaşılan gözlem ve yorumlar ortaya konularak, korunacak kentsel alanların planlanmasına güncel yaklaşımlar değerlendirilmektedir.

2- Güncel Planlama Yaklaşımları

Endüstri devriminin yarattığı sonuçlara bağlı olarak içeriği ve yöntemleri ile giderek sistemleşmeye başlayan kent planlama eylemi, özellikle II. Dünya Savaşından itibaren geniş kapsamlı planlama yaklaşımı ile uygulama alanını oldukça genişletmiş ve çok disiplinli bir görünüm elde etmiştir. Ancak, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, uzun vadeli hedefleyen bu planlama süreci daha orta vadeli olarak ele alınmış, planlamaya dönük oluşturulan kuramlar ve uygulamalar, plandan çok süreç üzerine yoğunlaşmıştır. Bu süreçte ön plana çıkan en önemli özellik, planların politik içeriğinin daha ön planda tutulması olmuştur.

Planlamanın doğası gereği, kentsel hizmetlerin sağlanması, bölgeleme temelli arazi kullanımı (land use) kararlarına bağlı olarak, yoğunluk ve büyüklüklere yönelik ölçütler belirlenmesi ve mülkiyet hakkı üzerine kontroller getirilmesi gibi temel nitelikleri sürmekle birlikte; kent planlama eylemi günün koşullarına bağlı olarak yeni amaçlar da edinmiş ve kentlerde yer alan farklı çıkar gruplarını harekete geçirici bir rol de üstlenmiştir. Politik içeriği ön plana çıkan planlar, fiziki bir

tasarım niteliğinden daha çok yazılı bir metin görüntüsü sunmaya başlamışlardır¹. Bu planlama yaklaşımının, hızlanan ve yoğunlaşan mekansal ilişkilerin değerlendirilmesinde yetersiz kalışına bağlı olarak, daha karmaşık hale gelen ekonomik ilişkileri göz önünde bulunduracak yeni planlama araçları ortaya atılmıştır. Bu süreçte, esnek planlama yaklaşımları içerisinde ortaya atılan stratejik planlama, eylem alanları planlaması, savunucu planlama vb. kavramlar, planlama gündemine girmiştir. Bu yaklaşımlarda kent mekanı içerisinde ya yeni aktörler tanımlanmakta ya da mevcut aktörler arasındaki rol dağılımları ve paylaşımları yeniden belirlenmektedir².

20. Yüzyılın son çeyreğinde kentleşme ve kalkınma çabalarının çevresel kaynaklar üzerinde yarattığı olumsuzlukların artışı, çevre verilerinin planlama süreci içerisinde öncelik kazanmasını sağlamıştır. Çevre korumaya yönelik hedefler, kendisini “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile ifade etmiş; bu kavramın planlama sistemine dahil edilmesiyle, sürdürülebilir planlama kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, kent planlama politikalarının belirlenmesi aşamasındaki çabalar genelde ekonomik ve doğal/kültürel değerlerin korunması konusundaki önceliklerde yoğunlaşmıştır. Bu gelişmeler, etkisini planlama sistemi içerisindeki planlar sıradüzeninde de göstermiştir.

Yeniden belirlenen planlama kademelerinde planlar, sosyo-ekonomik içerikli üst düzey planlar (ülke ve bölge planları) ve yapısal nitelikteki yerel mekansal planlar olmak üzere başlıca iki düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Ülkesel ve bölgesel planlar, genel olarak ülke ya da bölge düzeyinde ekonomik kalkınma hedefleri ile doğal ve kültürel değerlerin korunmasına ve ekonomik yatırımların ülke ve bölge sınırları içerisinde yönlendirilmesine dönük politika ve programları içermektedir³. Yerel düzeyde, alan kullanımına yönelik düzenlemeleri içeren yapısal planlar ise yerel yönetim birimlerinin eğilimlerine göre şekillenen, gelişme ve koruma için politika ve önerileri kapsayan geniş çaplı politik düzenlemeler olarak ele alınmaktadır. Uygulamaya dönük hazırlanan operasyonel nitelikteki yerel planlar, fiziksel çevrenin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, ulaşım düzenlemelerinin yapılması, alan kullanımına yönelik önerilerin geliştirilmesi ile ilgili kararları içermektedirler⁴.

¹ Neuman, M., **Does Planning Need the Plan?**, Journal of American Planning Association, Spring98, v64 Issue 2, p208

² Verwijnew, J., **Introduction** in Verwijnew, J. and Lehtovuori, P. eds, *Managing Urban Change*, 1-10, The University of Art and Design Helsinki UIAH, Jyväskylä, 1996, Finland

³ Hall, P., **Urban & Regional Planning**, 259pp, Routledge, 1992, London

⁴ Cullingworth, J. B., **Alternate Planning Systems: Is There Anything to Learn From Abroad?**, Journal of the American Planning Association, Spring 1994, v60, Issue 2, p162, 11p

Planlamada yetki ve sorumluluk dağılımında ise, geleneksel aktörler olarak devlet ya da merkezi yönetim organlarının rolleri yeniden gözden geçirilmeye başlanmış, yerel yönetim organları ise giderek artan düzeyde etkinlik kazanmıştır. Özellikle 80'lerden sonra planlamanın politik yönünün daha ön plana çıkmasıyla, kentsel mekanda politikaların belirlenmesinde yatırımcılar ve girişimciler söz hakkı elde etmiş, toplumsal ve kamusal faydaların elde edilmesinde, etkin halk katılımının sağlanması için gerekli yöntemler araştırılmaya başlanmıştır.

Kent ile ilgili sorumlulukların dağılımında, merkezi yönetim organlarının rolü daha çok yerel yönetim organlarının denetimi üzerinde yoğunlaşmış, merkezi yönetim organlarının getirdiği önerilerin ve hazırladığı kalkınma planlarının yerel yönetim organları tarafından kabul edilmeleri gerekli kılınmıştır. Bu rol paylaşımına ilave olarak, kentsel alan içerisinde rol üstlenecek organlarla ilgili olarak, sürdürülebilir kentleşmenin sağlanması için, özel sektör kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve toplumsal grupların daha fazla katkı sağlamasına imkan verecek ortamı sağlayan yasal, kurumsal ve finansal koşulların yaratılması gerekliliği 1996 Yılında gerçekleştirilen Habitat-II İstanbul zirvesinde ortaya konulmuştur. Yine, kentsel yatırımlar için gerekli olan yeni finansal mekanizmaların oluşturulabilmesi için, yeni iç ve dış kaynakların bulunması ve bunlara işlerlik kazandırılması; bunların gerçekleştirilebilmesi için de özerk ve etkili yerel yönetim yapılarının kurulmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur⁵.

3-Kentsel Alanların Korunması ve Planlanması

19. Yüzyıldan itibaren etkinliğini arttıran koruma düşüncesi ve çabalarının, aynı dönemde 2. bölümde değinilen kent planlama alanında yaşanan gelişmelere koşut bir gelişim gösterdiği genel olarak söylenebilir. Bu bağlamda, koruma düşüncesinin amaçları ve geçirdiği süreç, kent planlama ile birlikte değerlendirilebilir.

3.1. Kentsel Alanların Korunmasında Planlama Anlayışının Gelişimi

Endüstri devriminden itibaren yoğunlaşan ve daha çok yapı ölçeğinde etkinlik gösteren koruma çabaları, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, dünya savaşlarının yıkıcı etkilerinin de sonucunda, geniş kapsamlı planlama yaklaşımının yarattığı eğilimlerle, alan ölçeğinde koruma üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönem ve uzantısında çıkarılan ve Hollanda'da Anıt Yasası (1961), Fransa'da Malraux Yasası (1962), İngiltere'de Civic Amenities Act (1967), İtalya'da Kent Planlama Yasası (1967) ve Türkiye'de 1973'te Eski Eserler Yasası ile örneklendirilebilecek düzen-

⁵ Honey, T., **The Habitat Agenda: Local Governments are Critical in Sustainable Urban Development**, Public Management (US), Dec96, v78, Issue 12, p23

lemeler ile, korunacak alanların müze olarak kalmasının önüne geçilmesi için izlenmesi gereken politikalar üzerinde durulmaya başlanmıştır⁶.

Bu gelişmelere bağlı olarak, genelde mimar ve sanat tarihçilerinden oluşan uzmanlık alanı da, giderek plancıları ve ekonomiyle ilgili diğer disiplinleri de içerir hale gelmiştir. Korumada ekonomik kaygıların da ön plana çıkması ile, uygulamalar yerel ekonomik gelişmeler paralelinde gerçekleştirilen yatırımların, koruma için de bir kaynak olmasının sağlanmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. İlk koruma çabaları geçmişe ait öğelerin eski olmasından kaynaklanan sorunlar üzerine yoğunlaşırken, yeni çabalar 70'li yıllarda bir slogan olarak da benimsendiği şekli ile, "geçmiş için bir gelecek" üzerinde olmuştur. Dolayısıyla, yeniden canlandırma çabaları daha hassas bir düzeyde ele alınmış, alanların fiziki dokuları değişime karşı kontrol edilirken ve korunurken, ekonomik geleceklerine yönelik değerlendirmeler de yapılır duruma gelmiştir⁷.

Kentsel gelişmede en önemli dışsal etken olarak tanımlanan küreselleşme süreci ile planlamanın gündeminde de yer alan sürdürülebilirlik kavramı ve buna bağlı yaklaşımlar, koruma anlayışında da etkin olmuştur. Koruma olgusunda sadece saklamayı değil, sosyal ve ekonomik boyutları da içeren bu anlayış, özgün değerlerin sürekliliğini sağlama kısıtına bağlı olarak koruma-kullanma dengesini öngörmektedir⁸.

3.2. Kentsel Korumada Amaç ve Beklentiler

Kentsel ölçekte, korunması gerekli çevreler için koruma eylemi, önceden kurulmuş olan ve koruma sürecinin her aşamasında dikkate alınması gereken mevcut yapı stokunun, kent bütünündeki gelişme ve değişimlere sürekli olarak uyarlanması yönünde olmalıdır. Bu nedenle herhangi bir planlama sürecinin mevcut yapısal birikimi, hem kendi hayat döngüsü için hem de plan kapsamında, gelecekte olası yeni koşullar açısından önemsenmesi gerekmektedir⁹.

Bu yaklaşımla, korunması gerekli alanlara yönelik planlama çabalarının amaç ve beklentileri şöyle sıralanabilmektedir:

- Farklı tarihi dönemlerin ve sosyal, kültürel, antropolojik, coğrafi ve ekonomik ilişkilerin oluşturduğu bir bütün olarak kentsel alanların korunması, yalnızca

⁶ Zeren, N., **Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği**, Doktora tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1981, İstanbul

⁷ Tiesdell, S., Öç, T, Heath, T., **Revitalizing Historic Urban Quarters**, 234pp, Butterworth-Architecture, 1996, Boston, USA

⁸ Gültekin, N. T., **Türkiye'de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar**, Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras (Ed. H. Sezgin), TAÇ Vakfı Yayınları, s:213-218, 2001, İstanbul

⁹ Lichfield, N., **Economics in Urban Conservation**, 361pp, Cambridge University Press, 1988, England

kültürel ve tarihi değerlerin değil, ekonomik ve sosyal niteliklerin de korunmasını gerektirir. Bu nedenle korunacak alanlar güncel kent dinamikleri ile birlikte ele alınmalıdır. “Bütünleşik koruma” olarak tanımlanan bu yaklaşımla, koruma gereklilikleri ile kent planlama hedeflerinin, mevcut dokunun önemi ve değerini dikkate alarak, genel planlama süreci içerisindeki diğer faktörlerle birlikte uzlaştırılması hedeflenmektedir.

- Koruma planlamasının başlangıç noktası, mevcut dokunun analizi ve incelenmesine dayanan tanımlama aşamasıdır. Bu çalışma dokuyu oluşturan yapıların mimari, yapısal ve fonksiyonel tipolojilerinin ve bunların kentsel alana yansımalarının incelenmesi ile gerçekleştirilir. Bu nedenle, koruma alanının kullanılabilirlik potansiyelinin üst seviyelere çıkarılmasında önemli bir yer tutmaktadır.

- Kenti oluşturan yapısal öğelerin kalıcılığının yanında, toplumda yaşanan değişimler yapıların da eskimesine neden olmaktadır. Yine, kentin ekonomik yapısına bağlı olarak, özel ve kamusal sektör yatırımcıları ya da kullanıcıları tarafından yapılan etkiler kentsel mekanı biçimlendirirken, korunacak alanlar olumsuz yönde değişebilmektedir. Bundan dolayı, kamusal amaç ve hedeflerle, serbest piyasa kuvvetleri arasındaki bu çatışmanın giderilmesi için değişime yönelik eylemlerin kontrolünün sağlanması gerekmektedir¹⁰.

- Korunması gereken doku ve/veya alanda parsel ederinin yapı üzerinde olması ve kentsel gelişmeye koşul olarak yeni yapılaşma gereksinimi, ekonomik boyutta gerilime neden olmaktadır. Olumsuz bu durum, koruma sürecine tarafların katılımı ve/veya koruma olgusuna toplumsal içeriğin kazandırılması ile aşılabılır. Dolayısıyla koruma-yaşatma, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları içeren, mekana yönelik tüm disiplinlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil inisiyatiflerin, yatırımcı ve girişimcilerin mülk sahibinden kullanıcıya, toplumun her kesiminin gündemine kazandırılmalı, ortak vizyon oluşturulmalıdır¹¹.

4. Güncel Koruma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Kent planlama ve kentsel koruma konusunda yukarıda değinilen gelişmeler ışığında, korunması gerekli kentsel alanların planlanmasına yönelik değerlendirilmede, gereksinim duyulacak araçlar belirlenmiş; bunlarla ilgili gözlem ve bulgular aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Kent Planlama ve Kentsel Koruma Sistemlerinde Yetki ve Sorumluluk Dağılımı

Planlamanın stratejik ve politik niteliğindeki gelişmelerin, koruma eylemine yansımalarının bir sonucu olarak, kentsel mirasın korunması konusunda dev-

¹⁰ Feilden, B. M. and Jokilehto, J., **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites**, 122pp, ICCROM, 1993, Rome, Italy

¹¹ Gültekin, N. T., a.g.e.

let/merkezi yönetim ve yerel yönetim organları geçmişten süregelen etkinliklerini yine sürdürmüş, ancak bunun yanında politikaların belirlenmesinde ve uygulamaya dönük faaliyetlerde korunacak eser sahibi ya da kullanıcısı, özel yatırımcılar/girişimciler, koruma amaçlı oluşturulmuş özel gruplar ve topluluklar, sivil toplum kuruluşları ve kentte yaşayanların, koruma sürecinde daha etkin yer almaları söz konusu olmuştur.

Yetki ve sorumluluk dağılımında devletin/merkezi hükümetin en önemli işlevi, korumaya yönelik düzenlemelerde bütünlüğün sağlanması ve temel politika ve programların oluşturulmasında ana yönlendiricilik olmaktadır. Bu aşamada, devlet/merkezi hükümet ulusal, bölgesel ve yerel yetki ve bütçe olanakları çerçevesinde mirasın bölgesi ile birlikte onarım ve restorasyonunu gerçekleştirebilmek için, bünyesinde bulundurduğu organlar aracılığı ile gerekli çözümleri sağlamakla sorumlu olmaktadır.

Kent mekanı içerisinde etkinlik gösteren aktörlerin artışı, koruma görevlerinin yerine getirilmesinde, süreçte yer alacak farklı kesimler arasında bir koordinasyonun gerekliliğini daha önemli hale getirmektedir. Uygulama sürecinde yer alacak kurum ya da kurumların belirlenmesi, yapılacak işlerin saptanması ve bunlara bağlı olarak görev dağılımının oluşturulması, gerekli kaynakların kullanımını öngören düzenlemelerin yapılması, diğer kurumlardan ya da hükümetin yapacağı katkı ve desteğin belirlenmesi gibi konularda, aynı zamanda organizasyonu da sağlayacak bir uzmanlar ekibinin kurulması, bu koordinasyonun sağlanması için gereklidir. Kent plancısı, kentsel tasarımcı, mimar/restoratör mimar, peyzaj mimarı, mühendis, ekonomi uzman, çevreci ve ulaşım uzmanı bu ekibin oluşturulması için gerekli olan uzmanlıklardır¹².

Devletin/merkezi hükümetin ana yönlendirici rolünün yanında, yerel yönetimler ağırlıklı olarak bu ana politikaların hayata geçirilmesi yönünde etkinlik göstermektedirler. Gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler, yetki alanı sınırları içerisinde, korunması gerekli alanların belirlenmesi, bu alanlardaki imar uygulamaları ve uygulama esasları konularında başlıca etkin organlardır. Ancak saptama ve belgeleme, koruma ilke ve ölçütlerini belirleme gibi uzmanlık eylemi niteliğindeki konularda daha merkezi bir birimin yönlendiriciliği gerekmektedir. 90'lı yıllarla yoğunlaşan yerinden yönetim ilkesine koşut olarak Türkiye'de de bu konudaki çabalar süregelmektedir.

Özellikle Avrupa'da son yıllarda önem kazanan diğer bir konu da halkın ve gönüllü kuruluşların koruma uygulamalarına katılımıdır. Özel vakıflar ya da sivil toplum kuruluşları koruma konusunda kamuoyu yaratma faaliyetlerinin yanı sıra restorasyon ve tarihi binaların işletilmesi konusunda, bireysel girişimler için kredi olanakları ve teknik yardım sağlamakta, bu binaların kiralanma, satılma işletilmesi konusunda bireylere yardımcı olarak, birey ile devlet arasında aracı olmaktadır.

¹² Lichfield, N., a.g.e.

Özellikle planlama gibi yerel düzeyde gerçekleştirilecek uygulamalarda halk katılımının daha etkin olarak sağlanması, korumaya yönelik amaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve yaşama geçirilmesinde çabukluk sağlamaktadır¹³.

4.2. Korunacak kentsel alanlarda imar ve koruma uygulamaları ilişkisi

Korunması gereken kentsel alanlarda koruma-yaşatmaya yönelik uygulamalar, birbiriyle çatışan iki süreci içermektedir. Kent mekanında yaşanan ekonomik değişime ve bu değişimin sonuçlarına uyum sağlamayı amaçlayıcı yenileme çabaları ile değişimi ve yenileşmeyi kısıtlayıcı, alanın karakterini ve binaları korumayı hedefleyici koruma uygulamaları, eş zamanlı olarak kent mekanı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla, kentsel koruma planlaması ve uygulamaları, bir yandan doku içerisindeki sosyal ve ekonomik değişime ayak uydurmanın yollarını ararken, aynı zamanda alanın karakterinin de bozulmasını önleyen değişim ve uyum çabalarının yönetimi de kapsayıcı niteliktedir.

Zaman içerisinde, işlevselliğini yitiren alanların imar koşullarının yeniden belirlenmesi ilk bakışta daha ekonomik olarak görülürken, koruma amaçlı kısıtlamalar, piyasa koşulları içerisinde kar amaçlı düzenlemeler için imar hareketlerinin doğal döngüsüne bir müdahale olarak görülmektedir. Yıkıma ya da imar koşullarının yeniden belirlenmesine olanak tanınmadığı durumlarda, mevcut işlevlerin yer değiştirmesi söz konusu olacaktır. Bu, alanın fiziksel olarak korunması için olumlu bir sonuçtur, fakat alanın özgün karakteri ve işlevleri açısından zararlı sonuçlar doğuran bir durumdur. Dolayısıyla, değişime yönelik çabalar ekonomik ve işlevsel açıdan bir yeniden yapılanma sürecini ifade etmektedir¹⁴.

Kent içerisinde imar hareketleri, doğası gereği altyapı olanaklarına daha kolay erişebilme amacıyla ya mevcut yapılaşmış alanlara yakın ya da onun içinde yer alma eğilimindedir. Fakat bu eğilim, uygulanan büyüme kontrolleri, yükseklik sınırlamaları, yeni gelişme alanlarına doğru yönlendirme ya da engellenemeyen arazi kullanımlarına getirilen diğer kısıtlamalar aracılığıyla denetim altına alınabilir. Koruma alanlarında bu denetimler daha da yoğundur. Bu nedenle, alanın korunmasına yönelik alınacak önlemlerde, kentsel imar baskısının kent bütünü içerisinde yeni alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Kent bütününde belirlenecek bu yöndeki politikalar ile korunacak alan içerisinde yaşanacak fiziki aykırılıklar önlenmesi olanağı doğacaktır¹⁵.

¹³ Larkham, P. J., **Conservation and the City**, 329pp, Routledge, 1996, London

¹⁴ Tiesdell, S., Öç, T, Heath, T., a.g.e.

¹⁵ Baer, W. C., **When Old Buildings Ripen For Historic Preservation**, Journal of the American Planning Association, Winter95, v61 Issue 1, p82

4.3. Kentsel Korumanın Ekonomik Yönü

Kentsel koruma eylemi mekansal yönü ile binaları ve alanları içermektedir. Bu binalar ve alanlar ise ekonomik açıdan birer taşınmaz maldır ve bina ya da alan için yapılacak yatırımlara bağlı olarak, bir ekonomik değeri vardır. Piyasa koşulları içerisinde binaların ekonomik değerini belirleyen unsurlar, o binanın nadirliği, satın alınabilme gücü, ona olan istek ve faydalılığıdır¹⁶. Koruma altındaki alanlar ve yapılar, kent mekanı içerisinde yer alan diğer alanlarla karşılaştırıldığında daha az ilgi çekerler. Koruma alanı dışındaki alanların işgücü maliyetinin düşüklüğü, nitelikli işgücüne daha kolay erişim, piyasaya veya işgücüne yakınlık, üstün nitelikli organizasyon ve üretim yöntemleri, uzmanlaşmış firmalara daha kolay erişim, doğal ve insan ürünü kaynaklara daha kolay ulaşım vb. konularda avantajlı olmaları, ekonomik kaynakların bu alanlara yönelmesine yol açmaktadır. Genellikle, estetik, sosyal ve kültürel değerlerin öncelikle ele alındığı koruma uygulamalarında ise, yeterli kamusal kaynakların olmadığı durumlarda, ekonomik ve ticari gereksinimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak, bu tür bir gereksinimin karşılanmasında kaynak olabilecek özel sektör açısından, koruma eylemi için açık bir ekonomik gerçeklik yoksa, eylemin gerçekleştirilebilirliği azalmakta ve ekonomik beklentiler genelde korunacak yapıların aleyhinde ortaya çıkmaktadır¹⁷.

Korumada ekonomik boyuta ilişkin ortaya çıkan bir diğer konu da, korunacak alanlarda daha kritik hale gelen mülkiyet hakkıdır. Her ne kadar ekonomik açıdan özel mülkiyete konu mallar olarak ele alınıyor olsalar da, kent mekanında yer alan korunacak alan ve yapıların sahip oldukları ayrıcalıklı nitelikler, bu eserler için, özel mülkiyet hakkının kullanımının sahibi lehine sağladığı faydaların büyük ölçüde kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bu durum, korunacak alan ve yapılar üzerindeki mülkiyet hakkı konusunda daha farklı uygulamaları zorunlu kılmaktadır.

Korunacak eser üzerindeki mülkiyet hakkı, klasik anlamdaki özel mülkiyetin sahibine sağladığı yetkileri büyük ölçüde kısıtladığı gibi, eser sahibine toplum adına bir takım sorumluluk ve yükümlülükler de getirmektedir. Günümüzde mülkiyet kavramının toplumsal boyutta geçirdiği aşamalar, kültür varlıkları söz konusu olduğunda toplum adına daha büyük kısıtlamaların kabulünü kolaylaştırmaktadır. Söz konusu mülkiyet özel mülkiyet de olsa, devlet mülkiyeti de olsa farklı konumda bir mülkiyettir ve malikle kültür varlığı arasındaki ilişkide üçüncü kişi olan toplum da söz sahibidir. Diğer bir ifadeyle, eser sahibi kültür varlığı üzerinde istediği tasarruflarda bulunamayacak, esere bütün toplum adına sahip olurken, bunun gerektirdiği yükümlülükleri de baştan kabullenmiş olacaktır. Bu durumda, taşınmaz kültür

¹⁶ Rypkema, D. D., **Rethinking Economic Values, Past Meets Future: Saving America's Historic Environments**, National Trust For Historic Preservation/The Preservation Press, 1992, Washington, DC., USA

¹⁷ Tiesdell, S., Öç, T, Heath, T., a.g.e.

varlığı sahibi, toplum adına kültür varlığını koruma yükümlülüğünü üstlenmiş kişi olmaktadır¹⁸.

4.4. Korumaya ve Planlamaya Katılım

Yerleşme eğilimlerinin son dönemlerde artışına bağlı olarak planlama ve koruma gündeminde de ağırlık kazanan yerel ve yöresel öncelikler, kent mekanında yaşayan toplumun, bir proje veya programda sadece yararlanıcılar olarak değil, bir partner ya da aktör olarak sürece katılmalarını hedefleyen arayışlara yol açmıştır¹⁹. Bu anlamda katılım kavramı, yönetim uygulamalarında sadece insanların görüşünün alınması ve uygulamaya katılımlarının sağlanması ile sınırlı görülmemekte; faydalanıcıların ya da müşterilerin, bir kalkınma projesinin yönelimini ve uygulamasını, kendi gelirleri, gelir dağılımları ve değerleri açısından yönlendirdikleri aktif bir süreç olarak tanımlanmaktadır²⁰.

Katılım alana yönelik faaliyetlerde yerel bilgilerin elde edilmesi ve yerel ihtiyaçların tespitinde oldukça önemli bir araçtır. Yine katılım aracılığı ile sağlanacak uzlaşmaya bağlı olarak katılımcıların varlığı sürekli olacağından, uygulamalarda süreklilik sağlanması söz konusu olabilecektir. Bunların yanında, katılımın zaman ve belirli bir maliyet gerektiriyor oluşu ve ortaya çıkacak sonucun önceden kesin olarak belirlenememesi, kaynak kullanımı açısından bir kayıp olarak görülebilmektedir²¹.

Bu bakış açısıyla arzu edilen düzeyde katılım eyleminin gerçekleşebilmesi için gerekli koşullar ise şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Katılım, toplumun bir arada davranma gerekliliğinden doğan bir tepki niteliğinde olmalıdır. Bu durum, toplumu bir arada davranma konusunda harekete geçiren bir gereksinimin varlığını ifade etmektedir.
- Durum ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde ortak çıkarların belirlenebilmesi için, katılımı söz konusu grupların iyi tanımlanması gerekmektedir.
- Genel bir bakış açısıyla, belirlenmiş hedef grupların amaçlar, finans, teknoloji, organizasyon ve yönetim özellikleri konusunda önceden bilgilendirilmesi ve yönetim ile gruplar arasında sağlıklı bir iletişim kurulması gerekmektedir.

¹⁸ Özel, S., **Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması**, Alkım Yayınları, 1998, İstanbul, Türkiye

¹⁹ OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), **Participatory Development: From Advocacy to Action**, 1995, Washington D.C., USA

²⁰ UNDP (United Nations Development Programme), **Empowering People: A Guide to Participation**, 1998, <http://www.undp.org/undp/csopp>

²¹ UNDP (United Nations Development Programme), y.a.g.e.

- Topluluk temsilcisi ya da liderinin ile topluluğun diğer üyelerinin yönetim sürecinde eğitilmeleri gerekmektedir²².

5. Sonuç

Tarihsel, kültürel nitelik ve miras değeri taşıyan kentsel alanların korunmasında, planlama eylemlerinin rolü ve etkinliği, kentsel mekandaki gelişme dinamiklerine bağlı olarak daha kaçınılmaz hale gelmektedir. Kentsel koruma ve kent planlama eylemleri arasındaki ilişki, korumanın teknik ve uzmanlık yönüne ilişkin içeriğin ötesine geçerek, kentin mekanındaki süreç ve dinamiklerle doğrudan bütünleşmeyi gerektiren bir nitelik kazanmaktadır.

Kent planlama ve koruma yaklaşımlarında izlenen gelişme süreci ele alındığında, planlama ve koruma eylemleri arasında söz konusu bu bütünleşmenin özellikle 20. yüzyılın son dönemlerinde çok daha yoğun ele alındığı görülmektedir. Kent planlamanın nitelik ve içerik olarak geçirdiği dönüşüm, koruma düşüncesinde entegre ve bütünlük korumaya yönelik arayışlar ve koruma-değişim kavramları arasında denge ve uzlaşma arayıcı yaklaşımlar bu bütünleşme çabası içerisinde gözlenen başlıca gelişmelerdir.

Korunacak kentsel alanların planlanmasındaki güncel yaklaşımların değerlendirilmesinde, yukarıda değinilen gelişmeleri göz önüne alan bir yol izlenmiş; kentsel koruma sistemini oluşturan araçlar belirlenerek, her bir araca yönelik gözlem ve değerlendirmeler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Planlama ve koruma uygulamalarında yetki ve sorumluluk dağılımında geleneksel aktörler olan devlet/merkezi hükümet ve yerel yönetimler yanında, yeni aktörlerin de etkinlik kazandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında da rol paylaşımı konusunda yeniliklerin olduğu; merkezi yönetimin daha çok çerçeve belirleyici ve düzen koyucu, yerel yönetimlerin ise uygulamaya ve mekansal düzenlemeye yönelik rolleri üstlendiği görülmektedir. Korumanın uzmanlık niteliğine bağlı olarak, bütünde yönlendirici ve denetleyici merkezi bir mekanizma gerekmele birlikte, uygulamada özellikle ekonomik aktörler üzere yeni rollerin ve aktörlerin söz konusu olduğu bir işleyiş öngörülmektedir.

İmar ve yapılaşma eğilimleri korunacak alanlar için, bir yönüyle kent yaşamına katılmanın dinamik bir aracı iken, diğer yönü ile yatırımcının beklentilerinin karşılanabilmesi açısından kısıtlayıcı bir görüntü sunmaktadır. Bundan dolayı, kentlerin giderek büyümesi ve kentsel mekanda ilişkiler ağının karmaşıklaşması, korunacak alanların kent yaşamına katılması konusunda yeni arayışları beraberinde

²² Srinivas, H., **Community Groups and Planning Action, The Need for Citizen's Participation in Decision Making**, 30th World Congress of ISOCARP, 1994, Prague, Czech Rep.

getirmektedir. Kentin vazgeçilmez bir parçası olarak, daha çok kültürel faydalar ile ele alınan koruma alanlarının, ait olduğu kent bütünündeki ekonomik ilişkiler ağına katılması kaçınılmaz bir gerçektir. Hızlı ekonomik döngüler içerisinde, koruma alanları açısından söz konusu olan baskıların önüne geçilebilmesi için, değişim/gelişim ve koruma kavramları arasındaki dengenin sağlıklı bir şekilde kurulması gerekmektedir.

Korumanın sosyal yönü ve kamusal faydaları, koruma etkinliklerinde topluma yayılan bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, koruma uygulamalarında eser sahibi/kullanıcı, özel girişimciler, koruma amaçlı oluşturulmuş özel gruplar/topluluklar ve bağımsız/gönüllü sivil toplum kuruluşlarının etkinliği önemli bir yer tutmaktadır. Buna bağlı olarak, demokratikleşme eğilimleri paralelinde, örgütlenme kültürünün yerleşmesi, bağımsız gönüllü/sivil toplum kuruluşlarının baskı ve çıkar grupları olarak planlama ve koruma süreci içerisindeki etkinliklerini artırıcı bir faktördür.

Kentsel planlama ve koruma alanında yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde, koruma anlayışının, güncel koruma politikalarının belirlenmesi ve bu politikaların hayata geçirilmesinde yeni rollerin dağılımı ve paylaşımına dayandığı görülmektedir. Bunda, korumaya yönelik teknik altyapının, geçmişin tecrübesi ve birikimi ile oluşmuş olmasının ve daha etkin uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik çabalara yönelimin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu niteliği ile koruma çabalarının, kent planlama eylemi ile tam bir bütünlük içerisinde sürdürülmesi, artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmektedir.

KAYNAKLAR

- Baer, W. C., **When Old Buildings Ripen for Historic Preservation**, Journal of the American Planning Association, Winter95, v61 Issue 1, p82
- Cullingworth, J. B., **Alternate Planning Systems: Is There Anything To Learn From Abroad?**, Journal of the American Planning Association, Spring 1994, v60, Issue 2, p162, 11p
- Feilden, B. M. and Jokilehto, J., **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites**, 122pp, ICCROM, 1993, Rome, Italy
- Gültekin, N. T., **Türkiye’de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar**, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras (Ed. H. Sezgin), TAÇ Vakfı Yayınları, s:213-218, 2001, İstanbul
- Hall, P., **Urban & Regional Planning**, 259pp, Routledge, 1992, London
- Honey, T., **The Habitat Agenda: Local Governments are Critical in Sustainable Urban Development**, Public Management (US), Dec96, 78, Issue 12, p23

- Larkham, P. J., **Conservation and the City**, 329pp, Routledge, 1996, London
- Lichfield, N., **Economics in Urban Conservation**, 361pp, Cambridge University Press, 1988, England
- Neuman, M., **Does Planning Need The Plan?**, Journal of American Planning Association, Spring98, 64 Issue 2, p208
- OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), **Participatory Development: From Advocacy to Action**, 1995, Washington D.C., USA
- Özel, S., **Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması**, Alkım Yayınları, 1998, İstanbul, Türkiye
- Rypkema, D. D., **Rethinking Economic Values, Past Meets Future: Saving America's Historic Environments**, National Trust for Historic Preservation/The Preservation Press, 1992, Washington, DC., USA
- Srinivas, H., **Community Groups and Planning Action, the Need for Citizen's Participation in Decision Making**, 30th World Congress of ISOCARP, 1994, Prague, Czech Rep.
- Tiesdell, S., Öç, T, Heath, T., **Revitalizing Historic Urban Quarters**, 234pp, Butterworth-Architecture, 1996, Boston, USA
- UNDP (United Nations Development Programme), **Empowering People: A Guide to Participation**, 1998, <http://www.undp.org/undp/csopp>
- Verwijnew, J., **Introduction** in Verwijnew, J. and Lehtovuori, P. eds, **Managing Urban Change**, 1-10, The University of Art and Design Helsinki UIAH, 1996, Jyväskylä, Finland
- Zeren, N., **Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği**, Doktora tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 1981, İstanbul